

УДК 81'276.6:347.96: (164.031:340)

Шевченко Г.В.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ТА ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ МОВНИХ ЗАСОБІВ

У статті аналізуються особливості вживання вербальних та невербальних мовних засобів на основі англomовних виступів під час судових засідань. Загальні характерні граматичні риси аргументативного дискурсу та функціонування інтердискурсу розглядаються в межах юридичного дискурсу.

Ключові слова: аргументація, судовий дискурс, апеляції, граматичні засоби.

Шевченко А.В. *Коммуникативно-прагматический и грамматический аспекты языковых средств судебного дискурса как пример юридической аргументации..* Стаття посвящена рассмотрению особенностей употребления вербальных и невербальных языковых средств на основе англоязычных выступлений во время судебных заседаний. Рассмотрено общие характерные черты аргументативного дискурса и функционирование интердискурса в пределах юридического дискурса.

Ключовые слова: аргументація, судебный дискурс, апелляции, грамматические средства.

Shevchenko A.V. *Communicative-pragmatic and grammatical aspects of linguistic means in judicial discourse as an example of legal argumentation.* This article outlines main aspects of studying verbal and non-verbal language means on the basis of English speaking speeches during the court proceedings. Common features of argumentative discourse and functioning of the inter discourse within the legal language have been viewed in the article. This study has been done on the basis of modern communicative and pragmatic lingvocognitive paradigms that give opportunities to trace the formation of grammatical legal texts, to define the specific legal discourse structure, to analyze the impact of pragmatic text on its linguistic structure. The most representative in terms of impact and implementation of such argumentation in legal discourse is pleading. Speeches of famous lawyers are considered to be the main mode of judicial discourse, because of its being a single, integrated system of reasoning. The behavior of the lawyer with the introductory and concluding remarks during the trial by jury determines the choice of certain strategies of communicative impact on the recipients - an appeal to reason and appeal to the emotions and among them scientists also differentiate appropriate tactics. But still language peculiarities during the trial are no less important example of legal reasoning. With specific and well-used grammar trial participants (mostly defense attorneys) are able to convince and convey the information they need no worse (and in some cases better) than through above-mentioned appeals.

Key words: argumentation, judicial discourse, appeal, grammar means

Вивчення окремих комунікативно-прагматичних аспектів мови, зокрема аргументативного дискурсу, є одним із важливих та перспективних завдань когнітивної лінгвістики. Серед загальноновизнаних міжнародних вимог до справедливого правосуддя є прийняття та розуміння активної мови судочинства всіма учасниками процесу. Судовий дискурс є одним з найважливіших та найскладнішим в сучасному суспільстві, адже практично всі законні розбіжності можуть бути вирішені за допомогою інституту суду. Але у зв'язку з прагненням законодавця максимально спростити та наблизити юридичне мовлення до всіх верств населення, саме на тлі судового дискурсу відбуваються істотні зміни. Для сучасної когнітивної лінгвістики

більш актуальним стає розгляд судового дискурсу як різновиду юридичного дискурсу і розуміння його як діалогічного мовлення під час судових засідань. Та незважаючи на проведення цілої низки досліджень в цій царині, недостатньо розглянутим залишаються саме прагматичний та граматичний аспекти мовних засобів судового дискурсу сьогодення, що і стало метою нашої статті. Дослідження аргументативного дискурсу того чи іншого ступеня глибини присутні у сучасних наукових роботах таких вітчизняних і зарубіжних дослідників як Н.Є. Коваль, В.І. Кістяника, А.Д. Белової, Н.В. Варнавських, Н.Д. Голева, Evelin T. Feteris, D. Walton. Тому вважаючи це актуальним та цікавим питанням, дане дослідження виконано на тлі новітньої комунікативно-прагматичної і граматичної парадигм, які дають можливість простежити шляхи формування юридичних текстів та визначити специфіку структурної будови юридичного дискурсу.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення низки конкретних завдань:

- дослідити функціонування судового дискурсу в межах юридичного дискурсу;
- визначити та систематизувати характерні вербальні та невербальні ознаки судового дискурсу;
- проаналізувати і системно представити граматичну структуру аргументації у судовому дискурсі;

За основу дослідження було взято зібрання текстів протоколів американських судових засідань.

Юриспруденція належить до аргументативно-активних сфер людської діяльності і право, само по собі, передбачає наявність конфліктної ситуації, конфліктуючих аргументів і методів їх запобігання чи усунення. Юридичний аспект мови - це перш за все ті природні мовні прояви, які самі в собі містять елементи права і в кожному з них можна побачити певні відтінки юридизації [4, 21-22]. В цьому аспекті предметом юрислінгвістики є процеси, які ведуть до юридизації мови і відносин людей з приводу мови. У правовій предметно-професійній сфері природна мова еволюціонує в юридичній, і юридизації мовних законів і норм поряд з розвитком юридичної мови виглядають на цьому тлі як органічний розвиток національної мови та екстраполюються в різні комунікативні сфери суспільного життя.

Дискурс як комунікативний феномен допускає безліч вимірів і підходів до його вивчення. За Н. Арутюною, дискурс – це “зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними й іншими чинниками; текст, узятий у подієвому аспекті; мова, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмів їхньої свідомості (когнітивних процесах). Дискурс включає паралінгвістичний супровід мови (міміку, жести) і вивчається спільно з відповідними “формами життя” (репортаж, інструктаж, світська бесіда та інш.)” [1, 136-137]. А. Д. Белова вважає, що способом реалізації аргументації в комунікації є саме **аргументативний дискурс** (АД), який містить мовні одиниці та мовленнєві конструкції, невербальні компоненти та фактори екстралінгвістичного характеру, що використо-

вуються та враховуються аргументатором з метою максимального переконувального впливу на реципієнта. Сміслова організація такого дискурсу впливає на його аргументативне звучання і спонукальну дієвість [2, 109-110]. Особливість аргументації юридичного дискурсу полягає в його специфіці та співвіднесеності з офіційно-діловим стилем, якому притаманні такі стилістичні характеристики як точність, логічність, однозначність, послідовність і чіткість викладу, загальність і всеосяжність.

Безперечно, наведення аргументів у галузі застосування права відрізняється від застосування аргументів у повсякденному житті. На перший погляд здається, що юридичний аргумент може бути оцінений лише професійним юристом, натомість людина, яка не має стосунку до юридичної професії, не може виступати із відповідною критикою чи аналізом [10]. Поряд з цим, відомий лінгвіст В. Д. Голєв вказує, що на одному полюсі їх взаємодії природна мова у своїй природній іпостасі як би органічно вростає в юридичну сферу, трансформуючись в юридичні тексти, представлені деякими документами, які зберігають багато ознак природної мови, позбавлених внутрішніх юридичних умовностей і кліше: суб'єктивні пресупозиції і модальності, нетермінологічні слова в нечітких, розмитих значеннях, розмовні синтаксичні конструкції, вільна композиція тексту (тобто все те, що властиво мові людей, далеких від юриспруденції) [4, 21]. В даному випадку дослідник має на увазі документи типу скарг, заяв, протоколів допиту, що відбивають буденну мову в її єстві. Вже первинна юридична обробка таких текстів істотно відводить їх від природних значень і форм у бік юридичних. Можна сказати, що в певному значенні відбувається переклад повідомлення з однієї мови на іншу. Це явище обумовлене необхідністю включення природних текстів в парадигму юридичної мови, яка формується системою законів та норм.

Слід зазначити і про те, що на сьогодні поняття юридичної аргументації значним чином розвинене на Заході, з його прецедентами та специфікою винесення судових рішень. Дослідження, що проводяться в царині юридичної аргументації в останні роки, характеризуються багатою різноманітністю підходів, тем, ідей і принципів. Сама юридична аргументація досліджується в різних аспектах її функціонування таких як теорія права, законодавчий процес, практика правозастосування і процес ухвалення судового рішення (process of judicial decision-making) [5, 20]. На думку Е. Фетеріс, перевага юридичної аргументації полягає в тому, що вона дає змогу враховувати як формальні, так і прикладні, матеріальні критерії прийнятності аргументації [9]. Ми розглянемо цей аспект на прикладі судового дискурсу.

Предметно-логічна будова судового дискурсу (СД) визначає його складну композиційну та лінгвостилістичну структуру. Кожен протокол засідання має типову чотирирівневу структуру.

1. Ідентифікація справи із зазначення найменування конкретної судової справи за шаблоном.
2. Усне представлення фактів справи, вже під час якого запис ходу засідання розглядається як засіб розвитку техніки правового обґрунтування й аргументації.

3. Фактичне обговорення справи, яка є найскладнішою і найважливішою частиною судового розгляду, під час якої, як правило, функціонують дві форми презентації висловлювань: 1) дотримання послідовності при наведенні деталей справи (опис, розповідь); 2) наведення аргументів (заперечення, доказ).

4. Виголошення вироку суду. Судова справа не може бути завершеною без прийняття й оголошення рішення суду. Це стисле формулювання, стандартизоване за характером і мовними засобами. Найчастіше рішення подається зі словом *held* або словосполученням *the court held* на початку речення: *The court held that in the case of the contract (...) was reversed.*

Найбільш репрезентативним в плані реалізації впливу і аргументування в юридичному дискурсі є виступи адвокатів в суді. Виступи відомих адвокатів вважаються головним видом судового дискурсу, адже адвокатська мова становить єдину, цілісну систему аргументування. Мовна поведінка адвокатів під час виступу зі вступними і заключними промовами обумовлює вибір певних стратегій і тактик комунікативного впливу на адресатів. Залежно від комунікативної інтенції виділяються дві основні стратегії - апеляція до розуму і апеляція до емоцій. Також існує апеляція до цінностей, але адвокати звертаються до неї значно рідше, значною мірою у своїх заключних виступах.

У свою чергу всередині кожної з даних стратегій виділяються відповідні тактики, що сприяють реалізації тієї чи іншої стратегії. Також виділяються так звані змішані тактики, що виступають в ролі реалізації як стратегії апеляції до розуму, так і стратегії апеляції до емоцій. Кожній з тактик комунікативного впливу притаманний свій певний набір вербальних та невербальних лінгвістичних засобів реалізації.

Однією з основних завдань аргументування адвоката є встановлення, визначення та оцінка фактів, з якими повинен погодитися адресат. Для згоди і приєднання аудиторії до позиції оратора необхідно, щоб він дотримувався раціоналістичного канону ясності, виразності, повноти, логічної мовної послідовності. Переконливість мови залежить від обґрунтованості, надійності і достовірності або правдоподібності аргументів.

Невід'ємною частиною будь-якої ораторської мови є звернення до аудиторії. В рамках судового засідання такою аудиторією є присяжні, тому адвокати вдаються до різних способів емоційного впливу, в тому числі і до різного роду привітань і зверненнями, які можуть бути адресовані не тільки самим присяжним або судді, а й опонентам, а також іншим присутнім особам. Ефект компліменту досягається за рахунок використання різних епітетів, таких як *marvelous, the longest-serving, the most patient and healthy.*

Як показало дослідження, адвокати набагато частіше вдаються до використання стратегії апеляції до емоцій (і цінностей) в своїх вступних і заключних промовах. Це пояснюється тим, що представники сторони захисту прагнуть чинити психологічний вплив на присяжних засідателів, пробуджуючи в них почуття справедливості і співчуття по відношенню до своїх підзахисних. Рідше використовується стратегія апеляції до розуму, проте, і її використання має певне місце в правильно побудованій захисній промові. Реалізація

змішаних тактик залежить від багатьох факторів, однак, вони завжди в тій чи іншій мірі використовуються адвокатами з різними цілями.

Стратегія апеляції до розуму реалізується за рахунок тактики презентації обставин справи, а також її складових - констатації фактів і побудови причинно-наслідкових зв'язків: *just consider, with the purpose of, following that*.

Мовна специфіка викладу під час судового засідання є не менш важливим прикладом правової аргументації. За допомогою певних і вдало використаних граматичних конструкцій учасники судового процесу (здебільшого, саме адвокати) мають змогу переконати та донести необхідну їм інформацію до реципієнтів не гірше (а в деяких випадках, і краще), ніж за допомогою апеляцій. Наприклад, прикметна риса вживання біномінальних конструкцій у протоколах судових засідань полягає, у тому, що вони поєднуються за допомогою сполучника *and*: *discounts and defenses, instance and request, definite and substantial*. За допомогою сполучника вдається реалізувати в текстах логічну послідовність думок, деталізувати факти справи або аргументувати певну позицію. Частотність вживання складно-прийменникових структур (Preposition + Noun + Preposition) пояснюється тенденцією до узагальнення, традиційності висловлювань та стандартизації. Найпоширенішими виявилися складно-прийменникові структури, сталі вирази, що використовуються насамперед, при укладанні протокольних записів: *by reason of, for breach of, in order to, for the purpose of, in respect of, in view of, by virtue of*. Наявність складно-прийменникових структур надає аналізованому додаткової логічності та послідовності міркувань і офіційності викладу та прискорюють процес укладання офіційного документа.

Грамматичні засоби реалізації аргументації в судовому дискурсі заслуговують окремої уваги. Саме спонукання, яке є найважливішим методом переконання, а тому єдиним засобом встановлення істини та вирішення справи, будується на аргументації. Аргументаційне спонукання є непрямим вираженням інтенції адресанта щодо вербальних та невербальних дій адресата, яке реалізується в судовому дискурсі за допомогою, наприклад, модальних дієслів: *will, may, might, should, would, must, have to, ought to*. Модальні дієслова мають певні особливості, що виникають не тільки у зв'язку з їхнім традиційним значенням, але й через те відношення до певної дії, яке їм притаманне в судовому дискурсі. Такі модальні конструкції типу *would I will* + **перфектний інфінітив**, *may/might* + **перфектний інфінітив** дактивно використовуються у записах протоколів судових засідань. Поряд з цим, дієслова *should* і *would* у судових документах вживаються як допоміжні або для узгодження часу в підрядних додаткових реченнях, для вираження майбутнього часу, або для утворення аналітичної форми умовного способу, так само як і в нетермінологічних текстах. Дієслово *would*, як і дієслово *may/might*, утворює цілий ряд ввідних безособових конструкцій, які зустрічаються на початку речень: 1) *it would be held* + **підрядне додаткове**; 2) *it would be* + **інфінітив дієслова** : *It would be held, either at law or in equity...*

Активне вживання в усних та письмових виступах судового дискурсу пасивної форми дієслів, часто із займенником *it* в ролі підмета, нарівні з

юридичною аргументацією також притаманне живій, природній мові. Основною причиною використання пасивних конструкцій у протоколах є ланцюгова модель викладу, що слугує для переліку фактів справи, а також при наведенні аргументів та доказів [5; 6].

Отже, комунікація в суді представляє собою багатогранний і дуже складний процес, який нерозривно пов'язаний з прагматичним аспектом мовної взаємодії, яка, постійно перебуваючи в динаміці, має все ж таки здебільшого суб'єктивний вимір та розуміння. Кожен з учасників судового процесу має свої комунікативні цілі, завдання і установки, відповідні його статусу і становища в залі судового засідання, а наведені нами приклади свідчать про широкий набір мовних і лінгвістичних засобів, який допомагає в досягненні поставлених цілей, надаючи виступу певну ступінь експресії та емоційності.

Розглянуті аспекти мовних засобів не претендують на абсолютну закінченість і передбачають подальше та глибинне вивчення юридичної аргументації на тлі новітніх змін та законодавчих процесів як зарубіжних англійських країн, так і безпосередньо вітчизняного права, адже в Україні питання правової аргументації, а тим більше судової, залишається актуальним.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Н. Д. Арутюнова. – М. : Советская Энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова – Киев, 1997. – 300 с.
3. Варнавских Н.В. Типологические черты речевого поведения русско- и англоговорящих адвокатов (прагматический подход): дис. ... канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 2004.
4. Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении / Юрислингвистика-1. Проблемы и перспективы. – Барнаул, 1999. – С. 11-58
5. Кістяник В. І. Правова аргументація: сучасні підходи до її розуміння в зарубіжних дослідженнях / В. І. Кістяник // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2012. – С. 20-23
6. Коваль Наталія Євгенівна. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англійських законодавчих та судових документів) : дис... канд. наук: спец.10.02.04 «Германські мови» / Н. Є. Коваль; національний університет «Львівська політехніка». Інститут підприємництва та перспективних технологій. – Львів, 2007. – 184 с.
7. American Casebook Series, 1964
8. American Uniform Commercial Code
9. Feteris E. Fundamentals of Legal Argumentation. – Argumentation Library 1 by Eveline T. Feteris. – 2010. – 204 p.
10. Walton D. N. Fundamentals of critical argumentation / D. N. Walton. – Cambridge University Press, 2006. – 343 p.

References

1. Arutjunova, N. D. (1990). Diskurs. In Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar' / N. D. Arutjunova. – M. : Sovetskaja Jenciklopedija, 136-137.
2. Belova, A. D. (1997). Lingvisticheskie aspekty argumentacii / A. D. Belova – Kiev.
3. Varnavskih, N.V. (2004). Tipologicheskie cherty rechevogo povedenija rusko- i anglogovorjashhijh advokatov (pragmaticheskij podhod): dis. ... kand. filol. nauk. – Rostov-na-Donu.
4. Golev, N. D. (1999). Juridicheskij aspekt jazyka v lingvisticheskom osveshhenii / Jurislingvistika-1. Problemy i perspektivy. – Barnaul, 11-58

5. Kistjanik, V. I. (2012). Pravova argumentacija: suchasni pidhodi do її rozuminnja v zarubizhnih doslidzhennjah / V. I. Kistjanik. In Naukovi zapiski NaUKMA. Juridichni nauki, 20-23.
6. Koval', N. (2007). Movni zasobi argumentacii v juridichnomu diskursi (na materialii anglo-movnih zakonodavchih ta sudovih dokumentiv) : dis... kand. nauk: spec.10.02.04 «Germans'ki movi» / N. Є. Koval'; nacional'nij universitet «L'vivs'ka politehnika». Institut pidpriemnictva ta perspektivnih tehnologij. – L'viv.
7. American Casebook Series, (1964).
8. American Uniform Commercial Code
9. Feteris, E. (2010). Fundamentals of Legal Argumentation. – Argumentation Library 1 by Eveline T. Feteris.
10. Walton, D. N. (2006). Fundamentals of critical argumentation / D. N. Walton. – Cambridge University Press.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2017 р.